

Денисенко Ю.М.

УДК 821.161.2(73).09:130.2

ОБРАЗ УКРАЇНИ-ПАМ'ЯТІ В ТВОРЧОСТІ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

«В серці кожного українця повинна бути його почуттєва Україна, заселена постатями й почуваннями. Письменник може тут багато зробити» – таке завдання ставив Юрій Липа для української літератури, як на Україні так і на чужині [7, с. 42]. І дійсно, творча спадщина діячів української діаспори засвідчує існування багатоманіття образів України. Ці образи є дослідженими лише у найвідоміших письменників діаспори (І. Багряного, Є. Маланюка, Т. Осьмачки, У. Самчука), причому з художньо-літературознавчої точки зору.

Певний образ України досліджує в творчості Івана Багряного робота Н. М. Шаповаленко «*Форми синтезу ідейно-публіцистичного та образно-художнього начал у творах Івана Багряного*», в якій «трагічна історія геноциду українського народу розгортається у міфологізованому просторі, де Родина (більшовицька ідеологема) – «чужа», а «Вітчизна» – своя земля» [15, с. 10]. Образ України Тодося Осьмачки вивчає В.В. Барчан у дисертації «*Творча особистість Теодосія Осьмачки: Художньо-естетичні та філософські константи*». Наголошено, що «Вітчизна відбиває рух у всесвітньому просторі, є часткою планети і підвладна загальним закономірностям її існування» [1, с. 15]. Трагедія Батьківщини асоціюється з біблійною картиною розп'яття Христа. У дисертації І. Є. Руснак «*Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука*» підсумовується, що «філософський образ України еволюціонує. Україна виступає парадигмальною категорією й означає найвищі матеріальні та духовні цінності». Подається схема Людина – Культура – Історія [11, с. 30]. Цікавою з ряду дисертацій про Євгена Маланюка є робота О. Р. Омельчук, в якій аналізується у контексті творчості Євгена Маланюка створення концепту української культури і на цьому фоні виокремлення образу України [9].

Образи України в інших представників діаспори досі не стали предметом наукових студій з українознавства. Хоча саме творчість діячів української діаспори презентувала світовому загалу образ України. При цьому діаспорні образи України є не тільки втіленням певних півсвідомих алозій українських діаспорних митців, але й віддзеркаленням підвалин вітчизняної духовної культури в цілому. Тому їх вивчення можемо вважати актуальним.

Мета статті – встановити зміст та структуру образів України в творчості діячів української діаспори. **Предметом статті** є образ України-пам'яті, як найвиразнішому вияві ностальгії за Батьківщиною. Щоправда, не менш поширеним є образ-міф України. Найвідоміші міфотворці – Ю. Тарнавський («Туга за мітом»), М. Галичко («Золотий міг»), Т. Карабович («Атлантида»), Яр. Славутич, у творчості якого впроваджується міфологема «прикутого Прометея», Л. Полтава («Енеїда модерна») [5]. Витворенням міфічного образу України рівною мірою займалися й найвідоміші жінки-мисткині: Н. Лівницька-Холодна, С. Парфанович, Д. Гуменна, Е. Андіївська [4].

Переважає (й найцінніша) частина діаспорної літератури з означеної проблеми є першоджерелами і зберігається у відділі Україніки ХДНБ ім. В. Г. Короленко: спогади, збірки поезій, прозаїчних творів і публіцистичних праць.

Спробуємо реконструювати, яким чином втілюється образ *України-пам'яті* в творчості діячів української діаспори. Цей образ у Богдана Бойчука (народ. 1927) – поета з кола української діаспори США – репрезентовано у поезії «*Країна чорного життя*» (1957). Україна постає відразливо жалюгідною:

країно чорного життя,
країно чернозему,
... і сонце, як червона рана,
... і вітер голі дерева
розшарпує руками...» [3, с. 29].

Не менш понівеченою, на думку Бойчука, є доля самих українців:

... під тином простягнулася
потріскана долоня селянина,
... з подертих хат
побитими очима
виглядає голод;
країно чорного життя, я бачу!
... і тут людина родиться зі смертю,
і тут життя – повільне умирання...» [3, с. 29–30].

Отже, перед нами емоційно негативна картина реалістичного спогаду про Україну-Батьківщину у трагічне для неї ХХ ст. Відторгнення радянського світу, як переважного винуватця занепаду України, простежується також у «*Спогадах*» митця: «Увесь табір був брудний і завошивлений. Люди були непривітні й жорстокі у ставленні одні до одних. Цей табір символізував, чи, радше, нагадував нам радянську дійсність. Тому я – більше інтуїтивно, ніж усвідомлено – почав відпихатися в протилежний бік. У цьому таборі я зіткнувся з непроглядною темрявою буття, в якій не було ні про що мріяти, ні на що надіятися» [2, с. 23].

Образ України присутній в Богдана Рубчака (народ. 1935) – письменника та журналіста української діаспори США, як своєрідна потенція, щось, що є і чого водночас немає (спогад): «є, бо існує мова, якою розмовляли батьки, й існує пам'ять. І немає – бо не видно ніде тієї України в світі, і жоден пересічний американець не скаже, що воно й де воно» [10, с. 10].

Або у поезії «Дівчині без країни» читаємо:

«Добра сестро птахів,
дівчино без спогаду,
щоночі дивишся
крізь снів чужих каламуть
...Дівчино без дороги,
мандрівнице без дому...» [10, с. 96].

Це наголошення на тому, що *спогад* та *пам'ять* є ваговою складовою приналежності до певної етнічності та держави. А в поезії є нерозривно тандемічними «дівчина без країни» та «дівчино без спогаду» – якщо вже не пам'ятаєш, то вже й не приналежиш.

Юрієм Тарнавським (народ. 1934) – письменником, поетом та есеїстом української діаспори США – написана поема «У РА НА (тисяча років самоти)» (1992), яка присвячена суспільно-політичному становищу України вже за ранньої пострадянської доби. Тим то, для поета Україна ще є дуже молодою:

«кохаю тебе,
Україно,
дівчинко моя
чотирирічна
(ти ж ще не була!)». [13, с. 88].

У творі Ю. Тарнавського постає й інший образ України-повії:

«На коліна,
Україно,
професійна бранко». [13, с. 88].

Українці не знають, хто вони, радянська влада докорінно знищила почуття окремої національності:

«Хто я? Хто я?
... православний, баптист, католик,
і ніколи
не українець...» [13, с. 13].

Українці самі винні, що Україна принижена, вони її зрадили, а мали боротися. Як наслідок денационалізації Ю. Тарнавський зауважує зникнення української мови, як в Україні так і в українській діаспорі:

«українські діти
хотіли б щось сказати,
та тільки стогнуть –
роти набиті
англійською мовою...» [13, с. 9].

Піднімає на сторінках свого твору автор і теми суспільних катастроф на Україні – у цих катастрофах він звинувачує Росію:

«українські діти,
вмираючи з голоду
33-го року
... заплановано знищити
український нарід...» [13, с. 67].

Майбутньому України та її народу Ю. Тарнавський каже «ні»: «деруться вже / за ще живе / тіло України / собаки / національних меншостей» [13, с. 67], «умирає Україна, / ми її смертельна / хвороба!» [13, с. 127], «родитимуться діти, / а України / вже не буде!» [13, с. 143].

Говорить Ю. Тарнавський і про майбутнє України та її відносини з Європою:

«лежить
у темнім кутку Європи
(світу)
Україна,
стогне непритомно –
даремно,
бачать тільки тих,
що в світлі,
тих, що в п'яті
навіть не чують,
ні, лежить Україна,
як один подертий
черевик,
загублений на дорозі,
нікому непотрібний» [13, с. 72].

Для Юрія Тарнавського, як і для Богдана Бойчука, існує переважно негативний образ України, до того ж використання колишнього часу та дієслів «умирає» чи вже «померла» (не існує або існує, як спогад) дає змогу класифікувати приналежним письменника до витворення образу України-пам'яті.

У творчості Жені Васильківської (народ. 1929) – письменниці та перекладачки української діаспори США – найбільш повноцінно відтворюють ставлення до Батьківщини-України два вірші – «Пісня

Бездомних» та *«Батьківщина»*. Поезія *«Пісня Бездомних»* (1959) зображує стан людини – емігранта на чужині, що не може визначитися у своїй приналежності до культурного простору (Батьківщини чи чужини): «Між двома рибами / мости не встоять... / («Ми всі поранені, / ми всі незгоєні»)» [6, с. 346]. Надалі підкреслюється, що вони «всі поранені» *пам'ятають* свою Батьківщину і мине немало часу, перш ніж рани загояться та пам'ять про Україну притлумиться. Надалі подано найважливіше, чим же виступає образ *Батьківщини* для Жені Васильківської: «Закрилось море / габою з тіней, / зрубано ніжний / кораль проміння» [6, с. 346].

Найчастіше Женя Васильківська вживає слово *«проміння»*, асоційоване із *сонцем*, тож для українців Україна є «сонцем». Але не для українця у діаспорі, адже поетеса продовжує: «Падають води – / і гусне вітер – / тримати весла / чи вглиб летіти?» [6, с. 346]. На еміграції українців зустрічає нова культура, відмінна від української, чужа мова, наприклад англійська, одним словом, іноетнічний простір навкруги, а *Україна та українська культура існують лише як згадка, пам'ять – «вітер»*. Тож, перед українцями на чужині стоїть складний вибір – або плекатися українську культуру (*«тримати весла»*), або сприймати іноетнічну культуру та розвиватися («чи вглиб летіти?»).

Інший вірш *«Батьківщина»* (1959) більш повно змальовує зазначений раніше образ *України-пам'яті*:

«Так, ми тебе збираєм, бо ти розбилась...
І все таки, *ти – вітер*. Ти торкаєш
солоні груди моря – і воно хвилює
Ти гориш у свічках, де полум'я
не пахне воском, а сосною;
де кучерявляться обсмалені очерети
над плесом, де затоплені берези,
мов привиди, хрустять холодним листям...
Це чути вітер» [6, с. 348].

Можливо, слід зібрати скалки пам'яті, аби хоч якось пригадати якою була Україна. Тож, для Жені Васильківської образ України комунікаціонує на рівні спогаду, згадки.

Таким чином, маємо говорити про те, що творчість діячів української діаспори презентує багатоманіття образів України, домінантне становище серед яких належить міфу-образу України та образу України-пам'яті. Різницю складає емоційна сутність цих образів: міфологізований образ України є яскравим та позитивним; у той час як образ України-пам'яті є переважно негативним. Однак, на нашу думку, темні барви, яким розмальовано митцями та мисткинями образ України-пам'ят, і не стільки викликає прикрість та відразу, бажання аби вона скоріше загинула та не страждала, як це може вдатися на перший погляд. Негативний образ України вводиться для того аби в читача збудити національні гордощі та гідність. Бо коли поет лестить та змальовує прекрасний образ України, то цим він присипляє народ – навіщо потрібні зміни, там і так все добре? Натомість негативний образ змушує діяти та виборювати кращу долю.

Зазначені образи ми пов'язуємо з почуттям ностальгії емігранта-діяча за втраченою Батьківщиною: «Безліч контактів єднає нас з нервом простору, в якому появляємося на світ, і все те, що звемо патріотизмом, це також своєрідна біологія, естетика і мораль. А з цього – біль і туга за кожним шматком того оточення, з якого виходили у простір свідомості...» [12, с. 124–125]. Духовна криза спіткає українців у діаспорі, незалежно від його соціального статусу чи рівня освіченості (особливо болісно це переживають українські діаспорні поети та літератори): «Прибувши в країні нового поселення, еміграційні поети пережили велику травму. Брак рідної землі особливо вражає поетів, і тому часто їх вірші сповнені чорним песимізмом...» [14, с. 34]. Від цієї кризи не рятує віра в Бога, кохання, творчість: «...подібно до того, як насипають штучний сніг в тих краях, де його ніколи не буває. Сніг той тоне, його треба якось і знову підсипати - отак і нашому письменникові часто втікає ґрунт з-під ніг, а він все ж таки якось видряпується із провалля і на чимось тримається. Віра в майбутню вільну Україну тримає його... Немає сучасної України, щоб її бачити і про неї писати... Доводиться покладатися на свою пам'ять...» [14, с. 17]. Якось компенсувати втрату Батьківщини може *пам'ять про рідну землю, тому вона і постає основою нової емігрантської духовності*) [8, с. 226].

Недарма, образ України-пам'яті започаткований чоловічою візією та рецепійований лише однією письменницею української діаспори з *«першого покоління української діаспори»* – тих, хто народився на Україні, але світоглядно сформувався в еміграції

Продовженням розглянутої в статті проблеми може стати детальніший аналіз жіночого образу України в творчості митців української діаспори.

Джерела та література:

1. Барчан В. В. Творча особистість Теодосія Осьмачки: Художньо-естетичні та філософські константи : автореф. дис. ... д-ра філолог. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В. В. Барчан. – Львів, 2009. – 36 с.
2. Бойчук Б. Споми́ни в біографії / Б. Бойчук. – К. : Факт, 2003. – 200 с.
3. Бойчук Б. Час болю : поезії / Б. Бойчук. – Нью-Йорк : Слово, 1957. – 64 с.
4. Денисенко Ю. М. Міф-образ України у поглядах феміністичної візії української діаспори / Ю. М. Денисенко // Дні науки філософського факультету 2012 : матеріали роботи Міжнар. наук. конф. – К., 2012. – С. 15.

5. Денисенко Ю. М. Міф-образ України у творчості діячів української діаспори II половини XX ст. / Ю. М. Денисенко // Культура та інформаційне суспільство XXI ст. : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених 19-20 квітня 2012 р. – Х. : ХДАК, 2012. – С. 19-20.
6. Координати : антологія сучасної української поезії на заході / Б. Бойчук, Б. Т. Рубчак. – Нью-Йорк : Сучасність, 1969. – 487 с.
7. Липа Ю. Бій за українську літературу / Ю. Липа. – К. : Дніпро, 2004. – 350 с.
8. Мединська А. В. Метафорична парадигма поеми Тадея Карабовича «Атлантида» / А. В. Мединська // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2005. – № 6. – С. 219-226.
9. Омельчук О. Р. Національна ідентичність літератури у трактуванні Євгена Маланюка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / О. Р. Омельчук. – К., 2002. – 20 с.
10. Рубчак Б. Крило Ікарове / Б. Рубчак. – К. : Дніпро, 1991. – 205 с.
11. Руснак І. Є. Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука) : автореф. дис. ... д-ра. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / І. Є. Руснак. – К., 2007. – 36 с.
12. Самчук У. На білому коні : спомини і враження / У. Самчук. – Вінніпег : Волинь, 1972. – 249 с.
13. Тарнавський Ю. У РА НА (Тисяча років самоти) / Ю. Тарнавський. – Харків, Нью-Йорк : Березіль, 1992. – 168 с.
14. Черінь Г. Калейдоскоп : ст. і рец. / Г. Черінь. – К. : Ред. журн. „Всесвіт”, 1995. – 368 с.
15. Шаповаленко Н. М. Форми синтезу ідейно-публіцистичного та образно-художнього начал у творах Івана Багряного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Н. М. Шаповаленко. – К., 2007. – 18 с.